

Bölgesel Kalkınma ve Girişimcilik: Ahiler Kalkınma Ajansı Örneği

Ali SEVİNÇ¹, Tamer EREN²

Özet

Kalkınmakta olan ülkeler için bölgesel kalkınma önemli bir faktördür. Bölgesel kalkınma eylem planlarında girişimciliğin ve teknolojik düzeyinin geliştirilmesi önemli bir etkidir. Bu açıdan teknoloji ve sanayinin gelişmesi girişimcilik ile doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmada, Türkiye'nin istatistiki bölge sınıflamasında 2. düzey bölgeler arasında bulunan TR71 bölgesinin teknolojik ve girişimcilik yönü analiz edilmiştir. Aynı zamanda girişimciliğin bölgenin kalkınmasına ve bölgedeki teknolojik ilerlemeye olan katkıları incelenmiş, TR71 bölgesinde girişimcilik faaliyetleri değerlendirilmiştir. Ayrıca TR71 bölgesi sınai mülkiyet hakları tescil durumu ve ülke geneli tescil durumunun kıyaslanması yapılmıştır. TR71 bölgesi patent, faydalı model, marka tescil ortalaması, Türkiye geneli ortalamasının altında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Bölgesel Kalkınma, Girişimcilik, Teknoloji, İnovasyon*

JEL Sınıflandırılması: *R50,R59*

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı 71451, KIRIKKALE
E_Posta: ali.sevinc@kosgeb.gov.tr

² Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, 71451, KIRIKKALE,
E_Posta: teren@kku.edu.tr

Abstract

Regional development is an important factor for developing countries. The development of entrepreneurship and technological level is an important factor in regional development action plan.. The development of technology and industry is directly related to entrepreneurship. In this study, technological and entrepreneurial aspects of TR71 between Level 2 regions in the classification of Turkey's statistical analyzed. It also examined the contribution of technological progress and the development of the area of entrepreneurship, entrepreneurial activities in TR71 was evaluated. Also TR71 of intellectual property rights registration status and the country has made comparison of overall registration status. TR71 of patents, utility models, trademark average, Turkey has been found to be lower than the overall average.

Keywords: *Regional Development Agency, Entrepreneurship, Technology, Innovation*

JEL Classification: *R50,R59*

Giriş

Girişimcilik ve teknoloji kavramları ekonominin büyümesinde kritik kavram olmanın yanında, sosyal ve kültürel kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Ekonomiye geri dönüş sağlanması amacıyla girişimcilik üzerine yapılan faaliyetlerin, verilen desteklerin gerek bölge bazında gerekse ülke bazında etki göstermesi beklenmektedir. Bu amaçla Türkiye geneli bölgelere ayrılmış, bölgenin gelişme potansiyeli ve ihtiyaçlarına göre politika ve destek mekanizmaları geliştirilmiştir. Başta KOBİ'ler olmak üzere, resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik proje odaklı çağrı mekanizmaları oluşturulmuştur. Söz konusu destekler bölgesel kalkınmada en önemli unsur haline gelmiştir.

Rekabetin çok yoğun yaşandığı günümüz dünyasında, yer altı kaynakları yetersiz, hammaddesini yurtdışından temin eden ülkelerin, büyüme ve kalkınma süreçlerini teknoloji odaklı politika ve stratejiler geliştirmeden ve katma değeri yüksek teknolojiler üretmeden gerçekleştiremeyecekleri açıktır. Aksi takdirde yapılan yatırımların kaynak, zaman ve emek israfından başka bir fonksiyonu olmayacaktır.

Literatürde bölgesel kalkınma, girişimcilik ve girişimcilikte teknolojinin önemi üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Arslan (2005) çalışmasında bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde etkin bir araç olan kalkınma ajanslarına değinmiştir. Çatal (2007) KOBİ'lerin bölgesel kalkınmada rolü üzerine çalışma yapmıştır. Akpınar (2010) Türkiye'de kalkınma ajanslarınınca hazırlanan bölge planlarına dair bir değerlendirme yapılmıştır. Aksöz (1987) kalkınma ve teknoloji arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Çelikkol (2015) Zafer Kalkınma Ajansının 2013 yılına kadar sağladığı desteklerin Kütahya iline yansımalarını değerlendirmiştir. Günaydın (2013) İzmir Kalkınma Ajansının mali destek programları incelenmiştir. Kasalak (2014) sosyokültürel yapının girişimciliğe etkisini incelemiştir. Karadal ve Türk (2008) teknoloji ile ilgili kavramlardan, tarihçesi, süreçlerden ve geleceğinden bahsetmiştir. Sinemillioğlu (2009) sürdürülebilir bölgesel kalkınma (SBK) kavramı çerçevesinde Türkiye'deki

Bölgesel Kalkınma (BK) konusu değerlendirilmiştir. Sevinç (2011) Türkiye’de bölgeler arasında var olan dengesizlikleri gidermek için uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının etkinliği değerlendirilmiştir. Yavuz (2010) işletmelerde gerçekleştirilen inovasyonların örgütsel performansa etkisini incelemiştir. Yalman ve Gündoğdu (2014) kadın girişimcilerin sorunlarını ve sorunların çözüm yollarını araştırmıştır.

Bu çalışmada sırasıyla; Türkiye’de bölgesel kalkınma süreci, bölgesel kalkınma ile ilgili kavramlar, kalkınma araçları ve TR71 bölgesindeki girişimcilik faaliyetleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Gelişme Süreci

Bölgesel kalkınma politikaları bölgesel ekonomiyi canlandırmak, aynı zamanda ülke ekonomisine katkı sağlamak açısından güncelliğini koruyan bir kavramdır. Türkiye’de bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar geliştirilmiş, bu yönde kurumlar kurulmuş ve destek mekanizmaları tesis edilmiştir. Çok miktarda kaynak ve emek harcanmıştır. Bunların niçin yapıldığının daha iyi anlaşılması için bölgesel kalkınma kavramının ve Türkiye’de bölgesel kalkınma sürecinin irdelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bölgesel kalkınma kavramı bölgeler arası dengesizlikler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu dengesizlikleri GSH’nin illere dağılımından anlaşıldığını söylemek mümkündür. Dengesizliklerin temelinde sosyo-kültürel, altyapı eksikliği, düşük eğitim düzeyinin etken olduğu belirtilmiştir. Bunlara ilaveten tarihsel etmenler ve coğrafi farklılıklar da bölgeler arası dengesizliklerin sebeplerindedir (Sinemillioğlu, 2009:253).

Bölgesel kalkınmada, geri kalmış bölgelerin gelişmiş bölge seviyesine çıkarılması çok önemli merhaledir. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesi için yapılan her bir faaliyetin ayrı bir değeri bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin toplamı bir katma değer oluşturacak ve aradaki farkın kapanmasına vesile olacaktır. Türkiye’de bölgesel kalkınma düşüncesi çok uzun yıllar önce oluşmuş ancak süreç içerisinde politika uzun dönemli

politikalar oluşturulmadan plan ve programlar yapılarak teşvik mekanizmaları oluşturulmuştur.

Bölgesel kalkınma kavramı ilk olarak 1932 Birinci Sanayi Planı'nda bölgesel kaygılar içeren ifadeler olarak gündeme girmiş, ayrıca 1934-1935 yıllarında Celal Bayar tarafından hazırlatılan bölgesel rapora yansımıştır. Daha sonra bölgesel kalkınma uygulamalarına geçilmiştir. Bu uygulamalardan biri kamu kuruluşlarını belirli bölgelerde kurulmasıdır (Sevinç, 2011: 43). Çağın şartlarına göre bölgesel kalkınma ile ilgili politikalar, metodoloji ve kullanılan araçlarda göre farklılık göstermiştir. Ama politikaların ortak hedefi refah seviyesinin artırılmasıdır.

Bölgesel kalkınma süreci 1960' yılından itibaren plan ve programlara girmiştir. Proje bazlı kalkınma planları yapılmış, GAP vb. gibi özel bölgesel kalkınma planları geliştirilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatının beş yıllık kalkınma planları içerisinde yer almıştır. Bölgesel kalkınma kavramı kalkınma planlarında hala yer almakta ve önemli bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır (Günaydın, 2013:74). 1960'lı yıllarda geliştirilen teşvik sisteminin istihdam ve geliri arttırmaya yardımcı olsa da verimliliği arttırmakta istenilen seviyeye ulaşmadığı anlaşılmış buna istinaden bir değişim süreci başlatılmıştır (Tutar ve Demiral 2007: 66).

Bir dönem bazı illere öncelik vererek kalkınmada öncelikli iller kategorisi oluşturularak bu illere kaynak aktarılmıştır (Günaydın, 2013: 74). Daha sonra sanayi sektörünü geliştirmek amacıyla organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. Bu bölgeler ile sanayi işletmelerinin organize sanayi bölgeleri içerisinde kümelenmeleri ile daha etkin olmaları amaçlanmıştır. 2006 yılından itibaren her bölgenin dinamiklerini ön plana çıkarmak, potansiyellerini işlemek, bölgesel kalkınmayı daha etkin kılmak için kalkınma ajansları kurulmuştur (www.kosgeb.gov.tr).

Bölgesel kalkınmada önemli bir aktör olan kalkınma ajanslarının işlevi ve tanımı çalışmamızı Ahiler Kalkınma Ajansının TR71 bölgesindeki faaliyetlerini içermesinden dolayı gerekli görülmüştür.

Kalkınma ajansı; “ulusal kalkınma planlarına uygun bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları azaltmak amacıyla kurulmuş olan kendine özgü teknik ve finansman mekanizmasına sahip, merkezi ve yerel idarecilerin yanında kamu ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getiren koordinatör görevi yapan kalkınma birimleridir.” (<http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi>). Kalkınma ajanslarının amacı; sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirlemek, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri tespit ederek bu çözümleri geliştiren projeleri desteklemektir (Arslan, 2005: 286). Ajansların yapısı ekonomik canlılığı proje bazlı destekler ile sağlama üzerine kurgulanmıştır.

Bölgesel kalkınma ajanslarının stratejik girişimleri beş ana grupta toplanmaktadır (<http://ahika.gov.tr/>);

- Finansal yardım veya destek sağlanması.
- Yeni yatırım alanlarının ortaya çıkarılması.
- KOBİ'lere danışmanlık yapılması.
- Bölgenin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin belirlenmesi.
- Sosyal alandaki gelişmelere katkı sağlanması.

Ülkeler kalkınma amaçlarına ulaşmak için hedefler belirlemektedir. Hedeflerine ulaşmak için nelerin yapılacağı ve hangi araçların kullanılacağı konusunda varsayımlarda bulunmakta, politikalar, metodoloji ve planlar geliştirilmektedirler. Kullanılan metodolojiler, şartlar ve ortamın farklı olması nedeniyle farklılık gösterebilmekte, buda kavramlara yansımaktadır. Örneğin eski ekonomik anlayışta üretim, sıfır risk, düşük maliyetli tedarikçi, komuta-kontrol, daralma kavramları gündemde iken, yıkıcı rekabetin yaşandığı yeni ekonomik anlayışta ise gerçek olmayan varlıklar, girişimciler, hedeflenen öncelikler, yenilikçilik, katma değer, işbirliği, bolluk kavramları gündeme gelmiştir (Özmen ve Özen 2016: 6).

Bölgesel kalkınmada girişimcilik ve teknoloji kavramlarının ön plana çıkmasından kasıt işletmelerin rekabet gücünün artırılmasıdır. *Rekabet gücü* yüksek işletmelerin bölgesel kalkınmaya katkısı daha fazla olacaktır. Rekabet gücü, pazarda üstün durumda bulunma, müşteri

beklenti ve isteklerini sağalama üstünlüğü, rakiplerinden maliyet ve finansal performans avantajı elde etme olarak tanımlanmıştır (Aslan ve Özata, 2007:17)

Bölgesel kalkınmada amaç aynı olmakla birlikte çağın şartlarına bağlı araçlarda değişiklik gözlenmiştir. Bölgesel kalkınma kavramı olarak genellikle girişimcilik, teknoloji ve inovasyon gündemde olmuştur. KOBİ'ler girişimcilik ile doğrudan bağlantılı, bölgesel kalkınmanın KOBİ'ler olmadan olmayacağı algısı yer edinmiş, buna ilaveten son yıllarda kadın girişimcilere pozitif ayrımcılık verilmiştir.

Günümüzde uygulanan bölgesel kalkınma politikaları uzun bir evreden geçmiştir. Uzun yıllar önce uygulanan politikalar, araçlar ve günümüz araçlarında farklılıklar bulunmaktadır. Zamanın şartlarına göre politikalar üretilmiş, buna göre uygulamalar geliştirilmiştir. Ekonomik şartlara bağlı yapılan uygulamalarda meydana gelen aksaklıkları gidermek için revizeler yapılmıştır. Uygulamada yaşanan deneyimler sonucu mevcut bölgesel kalkınma politika ve uygulamalara ulaşılmıştır. Çağın şartlarına göre politika ve araçlarda farklılıklar olsa da, bütün dönemlerin amacı istihdam ve refah seviyesi artışını sağlamaya yönelik olmuştur. Bu hem Dünya'da hem de Türkiye'de aynı şekilde algılanmıştır.

2. Bölgesel Kalkınmada Kavramlar ve Kalkınma Araçları

Ülke kalkınmasında bölgesel kalkınmanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları geri kalmış bölgelerin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi, ülke ekonomilerinin büyümesine katkısı olmaktadır. Kalkınma hedefleri ile ilgili sonuç alınması için birtakım araçlar kullanılmaktadır. Bunlar rutin araçlar veya bölgeye özgü araçlar şeklinde olabilmektedir. Aşağıda bölgesel kalkınma ile ilgili bazı önemli kavramlar açıklanmıştır.

Bölgesel kalkınma; "ülkedeki tüm bölgelerin, civar bölgeler ve dünya ile etkileşimi sonucu oluşan bölge vizyonunu ile katılımcılık ve sürdürülebilirliği çerçevesinde insan kaynaklarının geliştirilmesi,

ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi kullanılmasıyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar” olarak ifade edilmiştir (Akpınar, 2010:4). Bölgesel kalkınmada “bölgeler arası etkileşimi ile sürdürülebilirlik ve birliktelik unsurlarını esas alarak refahının artırılması amaçlanmaktadır”(Çelikkol, 2015:327). Tanımlardan anlaşıldığı üzere kalkınmadan kasıt refah seviyesinin artırılmasıdır.

Bölgesel kalınma ile ilgili bir diğer kavram *girişimcilik* kavramıdır. Girişimcilik faaliyetlerinin bölgesel kalkınma politikalarında kritik değeri bulunmaktadır. Yeni iş alanlarının açılmasını sağlamak, mevcut yatırımların teknolojik seviyelerini yükseltmek ve yeni pazarlara açılmaları yönünde destekler girişimciliğin gelişmesi yönündeki faaliyetlerdir.

Girişimcilik faaliyetleri işsizliğin minimum seviyeye düşürülerek refah düzeyinin artırılıp büyükşehirlere nüfus göçünü önlemesinde kayda değer kalkınma aracıdır. Bu faaliyetlerle geri kalmış yörelere yönelik faaliyetlerin içine gelişmiş yöreleri de çekerek, özel sektör, yerel yönetimler ve diğer aktörlerle işbirliği içerisinde ulusal ve uluslararası rekabet gücünün kazandırılmasını amaçlanmıştır (Çelikkol, 2015: 327). Bu faaliyetlerin tesis edilmesi önemli olmakla birlikte sürekliliğin sağlanması ile sonuç alınabileceği bilinmelidir.

Girişimcilik kavramının kökeni Fransızcadan gelmektedir. Ortaçağ Fransızcasına dayanan girişimci kavramı; “faal olan ve gerekli işlerin yapılmasını sağlayan birey” olarak tanımlanmıştır. Herhangi bir şey yapmayı çağrıştıran “entreprendre” fiili, on ikinci yüzyıl başlarında kullanılmaya başlandığından itibaren girişimcilik; farklı bireyler için farklı anlamlara gelmiştir. Daha sonra bu kavram, bazı işlerin yapılmasını üstlenen birey anlamında kullanılmıştır. Kavramın İngiliz Dilinde kullanımı incelendiğinde; üzerine almak, yüklenmek, üstlenmek, taahhüt etmek, teşebbüs etme, denemek, kalkışmak, tehlikeye atılmak, yani risk almak anlamlarını da vermektedir (Kasalak, 2014: 250)

Girişimcilik faaliyetleri ve ekonomik kalkınma arasındaki pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Perktaş, 2014: 480). Girişimcilik üzerine yapılan

faaliyetlerin doğrudan ulusal ekonomiye katkı yapacağı tezinden hareketle girişimciliğin özendirilmesi girişimcilik kültürünün yaygınlaşması için yapılan faaliyetlerin ülke ekonomisine geri dönüşü beklenen çalışmalardır.

Girişimcilik kültürü bölgesel kalkınmaya ve ulusal rekabet gücüne katkı sağlayan bir faktördür. Bunların içeriğinde risk alma kültürü, sektörel yoğunlaşmalar, istihdam yoğunlaşması, yüksek katma değerli aktiviteler, uluslararasılaşma, ihracat, yatırım, işletme kültürü, yenilik, patentler, Ar-Ge, araştırma kurumları, üniversiteler girişimciliğin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında önemli faktörlerdir. (Kumral, 2008:5)

Bölgelere gelişmişlik durumlarına göre teşvik programları hazırlanmıştır. vergi indirimi, çalışanların sigorta süspansiyonu, istihdam desteği şeklinde yapılmıştır. Bu destek modellerinin faydası olmakla birlikte teknolojiye dayalı destekler katma değer yönünün daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Teknoloji bölgesel kalkınmada girişimciliğin yanında kritik değeri bulunan diğer kalkınma aracıdır. Teknolojinin iş hayatında kıymetli bir yeri bulunmaktadır. Birçok alanda kullanılmaktadır. İş hayatının olmazsa olmazı haline gelmiştir. İşletmelerin piyasada rakipleri ile yarışması, piyasanın dışında kalmaması için güncel teknolojileri takip etmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Firma bünyesinde Ar-Ge çalışması, Know-How satın alımı vb. yollarla teknolojiye sahip olunması zorunlu olmuştur.

Teknoloji kavramı; mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılan bir teknikler topluluğu olarak tanımlanabilir (Aksöz, 1987:149). Teknoloji kavramı ürün ya da süreç teknolojisi şeklinde de sınıflandırılmaktadır. Ürün teknolojisi; yeni ürün ya da hizmetlerin geliştirilmesi için yapılanları, Süreç teknolojisi ise; üretim süreci için geliştirilen teknolojilerdir (Karadal ve Türk 2008: 60)

Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler küreselleşmenin hızını artırmış ve meydana gelen bu değişimler işletmeleri yoğun rekabetin içine çekmiştir. Yaşanan rekabet ortamında işletmelerin piyasaya yeni ürün

sunmadan başarılı olması ihtimali çok zayıf görülmektedir. Buda *inovasyonu* gündeme getirmektedir. *İnovasyon* kavramının uluslararası düzeyde kabul gören tanımı “yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş ürünün (mal veya hizmet) veya sürecin, yeni pazarlama yönteminin veya yeni örgütsel yöntemin işletme içi uygulamalarında, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde uygulanması” şeklindedir (Yavuz, 2010:145).

İnovasyon ve teknoloji kavramları birileriyle ilişkili kavramlardır. Bunların bağımsız düşünülmesi, ayrı ayrı değerlendirilmesi doğru değildir. Bilginin uygulanabilir hale gelmesi teknolojidir. İnovasyon ise teknolojinin daha ileri seviyesidir. Teknolojinin ticarileştirilme süreçlerini ifade etmektedir (Yıldırım, 2015:5). Teknoloji ve inovasyon girişimciliğin gelişmesinde tartışmasız bir yeri bulunmaktadır.

Kadın girişimciler bölgesel kalkınmada ciddi bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu açıdan girişimcilik üzerine yapılan çalışmalarda kadın girişimcileri göz ardı etmek mümkün değildir. Bireysel işsizliğin azaltılması ve ekonomiye daha fazla katma değer sağlanması yönünde bir potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyeli işlemek üzere Türkiye’de bölgesel kadın girişimciliğinin desteklenmesi konusunda politikalar geliştirilmiş, kadın girişimci sayısının artırılması için devlet yardımlarında teşvik edilmiştir. Ayrıca pozitif ayrımcılık tanınmıştır. KOSGEB girişimcilik destek programlarında görülmektedir.

Kadınları aktif ekonomik hayata kazandırmak için bilgilendirilmek, yönlendirilmek ve desteklenmek bölgesel kalkınmaya farklı bir değer katacaktır. (Yalman ve Gündoğdu, 2014: 41) Bu bakımdan kadın girişimcilerin kalkınma politikalarında yer alması yerinde olduğu değerlendirilmektedir.

Küçük ve Orta Boy Ölçekli İşletmeler (KOBİ) ekonomiye sağladığı katkı yönünden ekonomi yönetiminin vazgeçemeyeceği bir unsur olmuştur. İstihdam ve katma değer sağlamada ciddi oranlara gelmiştir. Bu nedenle KOBİ’lerin istihdam oluşturma yönü ve krizlere dayanıklılığı (Özdemir vd., 2011) özellikleri nedeniyle ülkelerin tercih ettiği işletme

modeli olduğunu söylemek mümkündür. KOBİ'lerin ülke ekonomilerine katkıları fark edilmiş, ülke ekonomisine etkilerini artırmak amacıyla çok kalkınma planlarında yer almıştır.

Kalkınma Ajansları KOBİ'lere yönelik destek modelleri sunmuş, bununla birlikte 2010 yılından itibaren KOSGEB hedef kitlesinin desteklerden daha fazla pay alması için hem destek modelleri üretmiş hem de yerelde hizmet vermek amacıyla ülke geneline yaygınlaşmıştır KOSGEB proje çağrıları ile bazı destek modellerinde 3.4.5 ve 6 bölgedeki şehirlerin daha fazla pay alması amacıyla % 10 daha fazla destek vermektedir (<http://www.kosgeb.gov.tr>, 2016). Bunlar bölgesel kalkınma adına yapılan faaliyetlerdir. KOBİ'lere sağlanan destekler KOBİ'ler bölgelerin ve ülke ekonomilerinin vazgeçemeyeceği bir kesim olmuş, KOBİ'lerin katma değeri artıkça bölge ekonomilerine katkısı devam edecektir.

KOBİ'ler ekonomik yaşamda olduğu gibi sosyal yaşamda katkı sağlamaktadırlar. KOBİ'lerin sosyal yaşama en önemli katkılarından biri bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklılıklarını azaltarak bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktır (Çatal, 2007:345).

TR71 bölgesinde girişimcilik faaliyetlerinin gelişmesinde önemli bir aktör olan Ahiler Kalkınma Ajansı faaliyetleri yer almıştır. Ayrıca girişimcilik ve teknolojik düzeyin artışı hakkında yargıya varmayı sağlayan patent, faydalı model ve marka tescil sayıları verilmiş, bu sayılar ülke geneli ile birlikte değerlendirilmiştir.

3. TR71 Bölgesindeki Girişimcilik Faaliyetleri

TR71 bölgesinde Ahiler Kalkınma Ajansı tarafından verilen desteklerin girişimciliğin gelişmesine katkı yapacağı düşünülmektedir. Ama bu etkinin daha fazla olması açısından bazı sektörler öncelik verilmesi ve teknoloji odaklı olması bölgesel kalkınmaya daha fazla etki oluşturması beklendiğinden sorunlara zamanında ve etkili çözümlerin üretilmesinde büyük yarar bulunmaktadır.

3.1. TR71 Bölgesindeki Girişimcilik ve Ar-Ge Destekleri

KOSGEB ve Ahiler Kalkınma Ajansının TR71 Bölgesinde küçük ve orta ölçekli işletmelere ve bu işletmelerin üst kuruluşlarına yönelik proje bazlı destekleri bulunmaktadır. Bunların temelinde girişimciliğin geliştirilmesi yatmaktadır.

3.2. TR71 Bölgesindeki İller

TR71 Bölgesi Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Nevşehir'den oluşmaktadır.

3.2.1. TR71 Bölgesindeki KOSGEB ve Ahiler Kalkınma Ajansının Destek Programları

KOSGEB ve AHİLER Kalkınma Ajansının girişimcilik ve teknoloji geliştirmeye yönelik 8 adet destek programı yürütmektedir. Bu kurumların TR71 bölgesindeki tüm illerde hizmet ofisleri bulunmaktadır. Bu programlar;

- KOSGEB Yeni Girişimci Desteği
- KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitim Programı
- KOSGEB İş Geliştirme Merkezi Desteği (İŞGEM)
- KOSGEB Ar-Ge ve Endüstriyel Uygulama Desteği
- Ahiler Kalkınma Ajansı Mali Destek Programı
- Ahiler Kalkınma Ajansı Doğrudan Faaliyet Desteği
- Ahiler Kalkınma Ajansı GÜDÜMLÜ Proje Desteği
- Ahiler Kalkınma Ajansı Teknik Destek Programı

KOSGEB ve Ahiler Kalkınma Ajansı TR71 Bölgesinde Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde ve Aksaray illerinde çeşitli programlar altında proje tabanlı destekler sağlamaktadır. Bu desteklerden KOBİ'ler, Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları; Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, günümüzde sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilen, dernek, vakıflar, sendikalar, kent konseyleri, birlikler ve

kooperatifler, hatta kamu kurumları da bu desteklerden yararlandırılmaktadır.

Ahiler kalkınma ajansının kuruluşundan itibaren 2011-2015 yılına kadar, 4 ana grupta KOBİ'lerin, kurum ve kuruluşların çeşitli projeleri desteklenmiştir.

Çeşitli adlar altında KOBİ'lere, TOBB'a bağlı meslek kuruluşlarına, Organize Sanayi Bölgelerine ve Küçük Sanayi Sitelerine yönelik destekler girişimciliği ve yeniliği teşvik etmek ve bölgenin rekabet gücünü artırmaya yönelik destek programlarıdır. KOBİ üst kuruluşlarına proje bazlı verilen destekler programları, KOBİ'lerin doğrudan değil, dolay olarak desteklenmesidir. Çünkü bu ölçekteki işletmelerin işlerini kolaylaştırmak, kapasite ve rekabet güçlerinin artırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Aşağıdaki tablolarda Ahiler Kalkınma Ajansının 2011-2015 yılları arasındaki faaliyetleri yer almaktadır.

Tablo 1. Yıllara Göre Göre Programların Gerçekleşen Sözleşme Tutarları

Program Adı	2011	2012	2013	2014	2015	Toplam
Mali Destek Programı	10.496,156	5.284,146	24.455,214	11.777,386	4.363,693	56.376,595
Doğrudan Faaliyet Desteği	0,00	0,00	882.165	0,00	0,00	882.165
Güdümlü Proje Desteği	0,00	0,00	5.000.000	2.500.000	0,00	7.500.000
Teknik Destek	556.384	273.052	480.137	316.781	0,00	1.626.354
Toplam	11.052.540	5.557.198	30.817.516	14.594.167	0,00	62.021.422

Tablo 1'de görüldüğü gibi Ahiler Kalkınma Ajansının Mali Destek Programı ve Teknik Destek programının güdümlü destek programı ve doğrudan faaliyet destek programına oranla daha aktif olduğu görülmekte olup, bu kalemlerde daha fazla destek sözleşmesi yapıldığı görülmüştür. Mali destek programının 2013 yılına kadar arttığı, bu yıldan itibaren düşüşe geçtiği anlaşılmıştır. Bu destek programında en fazla 2013 yılında 24.455,214 TL destek ödemesi yapılmıştır. Yine teknik destek programında 2013 yılına kadar azalışa geçtiği sonra yükselişe geçmiş ve 2013 yılından

sonra azaldığı görülmüştür. GÜdümlü proje desteğinin sadece 2013 yılında aktif olduğu görülmüştür. Yıllar içerisinde bütün destek kalemleri içerisinde sadece 2013 yılının aktif olduğu tespit edilmiştir. Toplam 62.021.422 TL destek sözleşmesi imzalanmıştır.

Tablo 2. Yıllara Göre Göre Programların Gerçekleşen Ödeme Tutarları

Program Adı	2011	2012	2013	2014	2015	Toplam
Mali Destek Programı	3.466.622	8.316.910	12.774.464	14.624.863	244.358	39.427.217
Doğrudan Faaliyet Desteği	0,00	0	643.185	127.747	0	770.932
Güdümlü Proje Desteği	0,00	0	0	3.000.000	0	3.000.000
Teknik Destek	235.420	402.194	441.462	468.584	36.554	1.584.215
Toplam	3.702.043	8.719.103	13.859.112	18.221.194	280.912	44.782.363

Tablo 2. de görüldüğü gibi 2011-2015 yılları arasında mali destek programı ve teknik destek programı ödemelerinin aktif olduğu görülmüştür. Mali destek programının 2014 yılına kadar artışta olduğu, 2015 yılında azaldığı anlaşılmıştır. Yine teknik destek programının 2014 yılına kadar artışta olduğu, 2015 yılında azaldığı tespit edilmiştir. Dört destek programı ödemelerinde bu iki programın her yıl aktif olduğu görülmektedir. Sözleşme tutarının en fazla olduğu yıl 2013 olmasına karşın, ödeme tutarlarının en fazla olduğu yıl 2014 dür. Mali destek programı ve teknik destek ödemeleri her yıl yapılmıştır. İmzalanan destek sözleşmelerinin % 72'nin ödemesinin yapıldığı görülmüştür.

Tablo 3. Yıllara Göre Göre Sözleşmeye İmzalanan Proje Sayıları

Program	2011	2012	2013	2014	2015	Toplam
Mali Destek programı	41	28	74	43	49	186
Doğrudan Faaliyet Desteği	0	0	16	0	0	16
Güdümlü Proje Desteği	0	0	2	1	0	3
Teknik Destek	66	36	58	37	0	197
Toplam	107	64	150	81	49	402

Tablo 3 de görüldüğü üzere mali destek programı sözleşme sayısının her yıl aktif olmuştur. En fazla sözleşme imzalanan yıl 2013 yılıdır. Sözleşme sayısı toplamında bu yıla kadar artış olduğu ve bu yıldan

sonra azalışa geçtiği görülmektedir. Sözleşme imzalanan proje sayılarındaki dalgalanma durumu, sözleşme tutarlarındaki dalgalanma ile paralel olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Yıllara Göre Göre Tamamlanan Proje Sayıları

Program	2011	2012	2013	2014	2015	Toplam
Mali Destek Programı	0	40	30	62	2	134
Doğrudan Faaliyet Desteği	0	0	1	15	0	16
Güdümlü Proje Desteği	0	0	0	0	0	0
Teknik Destek	26	52	48	56	4	186
Toplam	26	92	79	133	6	336

Tablo 4'te görüldüğü üzere bütün yıllarda mali destek programı ve teknik destek programı tamamlama işlemi gerçekleşmiştir. Tamamlanan proje sayısının 2014 yılına kadar artış gösterdiği, sonraki yıl azaldığı tespit edilmiştir. Tamamlanan proje sayısının en fazla olduğu yıl 2014 yılı olduğu görülmektedir. Projelerin % 83'ünün tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Yıllar itibarıyla 2011-2014 yılları arası proje için işletmelere ve kurum/kuruluşlarla imzalanan sözleşme tutarları, gerçekleşen ödeme tutarları, sözleşme ve tamamlanan sözleşme adetleri analiz edilecektir.

Mali destek programı: 2011 den 2014 yılına kadar her yıl çağrıya çıkmış ve toplam 52.012.903TL civarında sözleşme imzalanmış, 39.427.217 TL civarında ödeme yapılmış, imzalanan 186 projeden, 134'ü tamamlanmıştır.

Doğrudan faaliyet desteği: Sadece 2013 yılında, 882.165 TL sözleşme imzalanmış, 770.932 TL ödeme gerçekleşmiştir. 16 proje imzalanmış, 16'sı da tamamlanmıştır.

Güdümlü proje desteği: 2013 ve 2014 yıllarda 7500 000 TL sözleşme imzalanmış, 3000 000 TL ödenmiş, 3 proje de devam etmektedir.

Teknik Destek: Her yıl sağlanan teknik destek programı kapsamında 62.021.422 TL sözleşme imzalanmış, 44.782.363 TL ödeme gerçekleşmiş, 402 projeden 336 sı tamamlanmıştır (<http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir>).

3.3.TR71 Bölgesi Sınai Mülkiyet Hakları Tescil Durumu

TR71 bölgesinin toplamının patent, faydalı model ve marka tescil sayısı, Türkiye ortalamaları kıyaslaması yapılmıştır.

3.3.1.Türkiye Geneli ve TR71 Bölgesi Sınai Mülkiyet Tescil Belgelerinin 1995-2013 Yılları Arası Karşılaştırılması

Sınai Mülkiyet Hakları başvuru sayısı ve tescil sayıları o illerin endüstri ve ticari faaliyetlerin gelişmişliği hakkında bilgi vermektedir. Ülkemizde sanayisi ve gayri safi milli hasılanın yüksek olan illerde sınai mülkiyet hakları olarak adlandırılan patent, faydalı model ve marka tescil sayılarının daha yüksek, sanayisi fazla gelişmemiş gayri safi milli hasılanın düşük olduğu illerde ise tescil sayılarının düşük olduğu görülmektedir. 1995 yılından itibaren Türk Patent Enstitüsü web sayfasından temin edilen patent tescil, marka tescil ve faydalı model tescil sayıları üzerinden analiz yapılmıştır. (<http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/>).

Tablo 5. Türkiye Geneli ve TR71 Bölgesinin 1995-2015 Yılları Arası Patent Tescil Oranlarının Karşılaştırılması

Bölge	Patent Başvuru Sayısı	Patent Tescil Sayısı	Patent Tescil Oranı
TR71 Bölgesi	246	31	0,12,6
Türkiye	39083	8549	0,21,8

Tablo 5’da TR71 bölgesinde ve Türkiye geneli patent başvuru bilgileri verilmiştir. Türkiye genelinin patent tescil oranı % 21,8, TR71 Bölgesinin ise % 12,6 dür. TR71 Bölgesinin ülke ortalamasının altında olduğu anlaşılmıştır. Aradaki farkın oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye Geneli ve TR71 Bölgesinin 1995-2015 Yılları Arası Faydalı Model Tescil Oranlarının Karşılaştırılması

Bölge	Faydalı Model Başvuru Sayısı	Faydalı Model Tescil Sayısı	Faydalı Model Tescil Oranı
TR71 Bölgesi	330	258	0,78
Türkiye	39051	24685	0,63

Tablo 6’de TR71 bölgesinde ve Türkiye geneli faydalı model başvuru bilgileri verilmiştir. Türkiye Faydalı Model tescil oranının % 63,

TR71 Bölgesi ise % 78 dir. TR71 Bölgesi faydalı model tescil oranının ülke ortalamasının altında kalmıştır. Ama aradaki oran arasında büyük fark görülmemektedir.

Tablo 7. Türkiye Geneli ve TR71 Bölgesinin 1995-2015 Yılları Arası Marka Tescil Oranlarının Karşılaştırılması

Bölge	Marka Başvuru Sayısı	Marka Tescil Sayısı	Marka Tescil Oranı
TR71 Bölgesi	9469	4963	0,52
Türkiye	1.059,745	619,412	0,58

Tablo 7’de TR71 bölgesinde ve Türkiye geneli marka başvuru bilgileri verilmiştir. Türkiye geneli marka tescil oranı % 58 iken TR71 Bölgesi marka tescil oranı % 52 dir. Bu oran yine ülke ortalamasının altında kalmıştır. TR71 Bölgesi patent, faydalı model ve marka tescil oranlarının ülke ortalamasının altında kaldığı görülmüştür. Burada oran farkı fazla görülmemektedir.

Tablo 8. Marka Tescil Sayılarının 1995-2010 ve 2011-2015 Yılları Arasındaki Kıyaslanması

Bölge	1995-2010 Marka Tescil sayısı	2011-2015 Marka Tescil Sayısı	Toplam Marka Tescil Sayısı
TR71 Bölgesi	6666	4484	11,150

Tablo 8 ‘da görüldüğü üzere 1995 yılından itibaren ilk 16 yıldaki marka tescil sayıları ile 2015 yılına kadar son beş yıldaki marka tescil sayısı kıyaslanmıştır. Toplam marka tescil sayısının % 40 son beş yılda yapılmıştır. İlk 16 yılda % 60’ı, son beş yılda % 40’ını oluşturmaktadır. Son 21 yıl içerisinde marka tescil sayısı trendinin artarak devam ettiğini söylemek mümkündür.

Tablo 9. Faydalı Model Tescil Sayılarının 1995-2010 ve 2011-2015 Yılları Arasındaki Kıyaslanması

Bölge	1995-2010 Faydalı Model Tescil Sayısı	2011-2015 Faydalı Model Tescil Sayısı	Toplam Faydalı Model Tescil Sayısı
TR71 Bölgesi	48	71	119

Tablo 9’da görüldüğü üzere 1995-2015 yılları arası faydalı model tescil sayısı verilmiş, toplam faydalı modelin 21 yıldaki tescil sayısının son

beş yılı % 59,6 sını oluşturmaktadır. Son 21 yıl içerisindeki son beş yılı dikkate aldığımızda faydalı model tescil sayısı aratarak devam etmektedir.

Tablo 10. Patent Tescil Sayılarının 1995-2010 ve 2011-2015 Yılları Arasındaki Kıyaslanması

Bölge	1995-2010	2011-2015	Toplam Patent Tescil Sayısı
	Patent Tescil sayısı	Patent Tescil Sayısı	
TR71 Bölgesi	14	17	31

Tablo 10'de görüldüğü gibi 1995-2015 yılları arasındaki patent tescil sayısı 21 yıl içerisindeki son beş yılı % 54,8 bulmaktadır. Son beş yılda çok patent tescil sayısında önemli oranda artış sağlandığı görülmektedir. Toplam patent tescil sayısı yeterli görülmemekle birlikte tescil sayısında artış gelecek için umut teşkil etmiştir.

Sonuç

Ahiler Kalkınma Ajansı yerelde ofisleri bulunan ve girişimciliğin geliştirilmesinde önemli katkıları bulunan bir kurumdur. Bu çalışmada Ajans tarafından verilen destekler analiz edilmiştir. Ayrıca Türkiye geneli patent, faydalı model, marka tescil sayıları ve TR71 bölgesindeki patent, faydalı model, marka tescil sayıları ele alınmıştır.

TR71 bölgesindeki patent, faydalı model ve marka tescil sayılarının Türkiye ortalamasının altında kaldığı tespit edilmiştir.

TR71 bölgesinden oluşan Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Aksaray illerinde teknolojiye yönelik destek program çeşidinin artırılması bölgesel kalkınmaya çok fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte bölgede rekabet gücü yüksek sektörler için desteklerinin verilmesi, kümelenme gibi projelerin geliştirilmesi, özellikle yüksek teknolojiye öncelik verilmesi, bölgede girişimciliğin geliştirilmesine daha fazla oranda katkı sağlayacaktır.

Girişimcilik ve teknolojik faaliyetlerin yeni iş alanlarının oluşmasında önemli katkısı olduğu bilinmektedir. Ahiler Kalkınma Ajansınca TR71 bölgesindeki işletmelere yönelik çağrı sistemli proje bazlı

desteklerin, diğer kurumlar tarafından verilen desteklerin ve ayrıca işletme sahiplerin kendi imkanları ile yaptıkları çalışmaların, sınai mülkiyet hakkı olarak ifade edilen patent, faydalı model ve marka tescil sayılarının 2011-2015 yılları içerisinde artışı dikkate alındığında, yeni yatırımların oluşmasına ve girişimciliğin gelişmesine önemli katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

21 yıldaki son beş yılın sınai mülkiyet hakları tescil sayısında ciddi artış olduğu tespit edilmiştir. Bu artış trendi Ahiler Kalkınma Ajansı tarafından verilen destekler ile aynı sürece denk gelmiştir.

Ar-Ge ve inovasyon odaklı proje ve faaliyetlerin ülke politika ve planları kapsamındaki alanlara öncelik verilmesinin hem bölgelerin hem de ülkenin kalkınmasına daha fazla katkı sağlayacağı bir gerçektir. Bu bağlamda ülkenin beş yıllık kalkınma planlarının bölgeler için rehber olarak değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Marka, patent ve faydalı model tescil sayılarının illerdeki patent, faydalı model ve marka tescil başvuru ve tescil sayısında yıllar itibariyle düzenli artış göstermesi, şehirlerin sanayi ve ticarete gelişmişliklerini, gayri safi milli hasılası yüksek olan illerde sınai mülkiyet haklarındaki tescil sayılarının yüksekliği arasında paralellik bulunmaktadır. Ahiler Kalkınma Ajansı tarafından verilen desteklerin, sınai mülkiyet hakları tescil edilen sayıların gerek patent gerekse faydalı modelde önemli ağırlığın son beş yılda sağlandığı görülmektedir. Ahiler Kalkınma ajansına ilaveten KOSGEB ve diğer kamu kurumları tarafından verilen devlet yardımları da değerlendirildiğinde desteklerin girişimciliğe ve teknolojik gelişmeye katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

Ahiler Kalkınma Ajansı 2011-2015 yılları arasında verilen destek sözleşme tutarları, gerçekleşen ödeme tutarları, imzalanan sözleşme sayıları ve tamamlanan proje sayılarının bölgenin kalkınmasına önemli katkı verdiği düşünülmektedir. Ama kıt kaynakları etkin ve verimli kullanmak ve ekonomiyi daha fazla katma değer sağlamak için projelerin tamamlanmasına müteakip, muhtemel sorunlara çözümler üretilmesine

yönelik politika ve stratejilerin geliştirilmesi açısından etki analizlerin yapılması büyük önem arz etmektedir. Şehirlerin öne çıkan sektörlerine öncelik verilmesinin desteklerin etkisini artıracığı düşünülmektedir.

TR71 Bölgesinin patent, faydalı model ve marka başvuru ve tescil sayıları Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmüştür. Aradaki açığın kapatılması ve Türkiye ortalamasının üstüne çıkarılması bölgenin rekabet gücünün artırılması için KOBİ'lerde Ar-Ge ve yenilik amaçlı, kurumsallaşma ve markalaşmaya konulu proje çağrısına çıkılması ve desteklenmesi TR71 Bölgesinin girişimcilik ve yenilik yönünün diğer proje modellerinden daha fazla geliştireceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Akpınar, R. (2010). Türkiye'de Kalkınma Ajanslarının Hazırlanan Bölge Planlarına Dair Bir Kritik: İZKA'nın İzmir Bölge Planı (2010-2013) Örneği. s. 4.

Aksöz, İ. (1987). Kalkınma-Teknoloji ve Araştırma. 1987 (Cilt: 1), 3. s. 149.

Arslan, K. "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (7), 275-294, 2005. s. 286.

Aslan, Ş., & Özata, M. (2007). KOBİ'lerde Bilgi Teknolojisi Kullanımının Rekabet Gücü Yenilikçilik Girişimcilik Ve Pazarlama Kapasitesiyle ilişkileri: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 17.

Çatal, M. F. (2007). Bölgesel Kalkınmada Küçük Ve Orta Boy İşletmelerin (Kobi) Rolü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2). s. 345.

Çelikkol, M. M. (2015). Bölgesel Kalkınma Ajansları: Sağlanan Desteklerin Bir İl Ölçeğinde Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 39(39). s. 327.

Günaydın, D. (2013). Türkiye'de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkların Giderilmesinde Kalkınma Ajanslarının Yeri: İzka Mali Destek Programları Örneği. s. 74.

<http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir> (Erişim tarihi 20.02.2015).

<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/3288/kobigel-kobi-gelisim-destek-programierisim> (erişim tarihi 04.5.2016).

<http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/> (Erişim tarihi:20.02.2015).

<https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/kalkinma-plani-9-genel-kurul.pdf> (Erişim tarihi:01.5.2016) s.47.

Karadal, F., & Türk, M. (2008). İşletmelerde Teknoloji Yönetiminin Geleceği. s. 60.

Kasalak, M. A. (2014). Bölgesel Kalkınma Açısından Sosyokültürel Yapının Girişimciliğe Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2014(31). s. 250.

KOSGEB Stratejik Plan 2011-2015 , www.kosgeb.gov.tr , s. 41 (Erişim tarihi 01.4.2016).

Kumral, N. (2008). Bölgesel Rekabet Gücünü Artır-maya Yönelik Politikalar(No. 0802). working Paper No: 08 / 02 February 2008 Department of Economics Ege University s. 5.

Özmen, Y., Özen, P. A., & İdaresi, D. İ. Ö. Kalkınma Metodolojileri-Kalkınma Ajansları İlişkisi, Ve Tr32 Bölgesi Uygulama Arayışı. [https://www.researchgate.net/\(01.5.2016\)](https://www.researchgate.net/(01.5.2016)) s. 6-7.

Perktaş, E. Bölgesel Kalkınma Özelinde Girişimciliğin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 7, Aralık 2014, s. 480.

Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı: Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2). s. 40-43.

Sinemillioğlu, M. O. (2009). Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma Ve Türkiye Süreci. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 27(27). s. 253.

Tutar, F., & Demiral, M. (2007). Yerel ekonomilerin yerel aktörleri: Bölgesel kalkınma ajansları. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(1), 65-83. s.66

Yalman, İ. N., & Gündoğdu, Ö. (2014). Kadın Girişimciliği Ve Bölgesel Kalkınma: Tr72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgesinde Uygulama. Journal of Entrepreneurship & Development/Girisimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9(1). s. 41.

Yavuz, Ç. (2010). İşletmelerde inovasyon-performans ilişkisinin incelenmesine

Yıldırım, F., Teknoloji Ve İnovasyonun İktisadi Arkeolojisi Ve Önemi Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, Aralık 2015, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/>, s. 5.